

SOLIQ SIYOSATINING AHOLI DAROMADLARINI DIVERSIFIKATSIYALASH DAGI ROLI

Ulug'bek Erkinovich Qurbanov

O'zbekiston Milliy universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Yoshlar ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari

Toshkent shahar Olmazor tumani universitet ko'chasi

E-mail: kurbanovulug5@gmail.com

Ibragimov Shohruh Bobomurod O'g'li

Soliqlar va soliqqa tortish yo'nalishi

1-bosqich talabasi Iqtisodiyot fakulteti

O'zbekiston Milliy universiteti

Toshkent shahar Olmazor tumani universitet ko'chasi

Tel: [+998500574411](tel:+998500574411)

Annotatsiya: Mazkur maqolada soliq siyosatining aholi daromadlarini diversifikatsiyalashdagi roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksi joriy etilishi natijasida aholi daromadlari tarkibida yuz bergan tarkibiy o'zgarishlar, xususan, o'zini o'zi band qilish va investitsion faollik darajasi o'rganilgan. Statistik ma'lumotlar asosida daromad manbalarini ko'paytirishda soliq imtiyozlarining samaradorligi baholanib, aholi farovonligini oshirishga qaratilgan amaliy takliflar ilgari surilgan. Maqolada soliq yukining optimallasuvi nafaqat byudjet tushumlarini, balki har bir oilaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda strategik vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: soliq siyosati, aholi daromadlari, diversifikatsiya, soliq imtiyozlari, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, o'zini o'zi band qilish, investitsion faollik, iqtisodiy barqarorlik.

РОЛЬ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ДИВЕРСИФИКАЦИИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение налоговой политики в диверсификации доходов населения. В рамках исследования изучены структурные изменения в составе доходов населения, произошедшие в результате внедрения Налогового кодекса Республики Узбекистан в новой редакции, в частности, уровень самозанятости и инвестиционной активности. На основе статистических данных оценена эффективность налоговых льгот в увеличении источников дохода и выдвинуты практические предложения, направленные на повышение благосостояния населения. В статье обосновано, что оптимизация налоговой нагрузки является стратегическим инструментом обеспечения не только бюджетных поступлений, но и экономической стабильности каждой семьи.

Ключевые слова: налоговая политика, доходы населения, диверсификация, налоговые льготы, подоходный налог с физических лиц, самозанятость, инвестиционная активность, экономическая стабильность.

THE ROLE OF TAX POLICY IN THE DIVERSIFICATION OF POPULATION INCOMES

Abstract: This article analyzes the role and significance of tax policy in the diversification of household incomes. Within the framework of the research, structural changes in the composition of household incomes resulting from the introduction of the new Tax Code of the Republic of Uzbekistan, particularly the level of self-employment and investment activity, are studied. Based on statistical data, the effectiveness of tax incentives in increasing income sources is evaluated, and practical recommendations aimed at enhancing public welfare are proposed. The article substantiates that the optimization of the tax burden is a strategic tool for ensuring not only budget revenues but also the economic stability of every household.

Key words: *tax policy, household income, diversification, tax incentives, personal income tax, self-employment, investment activity, economic stability.*

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan noaniqliklar sharoitida aholi daromadlarining barqarorligini ta'minlash har bir davlatning strategik ustuvor vazifasi hisoblanadi. Aholi daromadlarining faqat mehnat haqiga bog'lanib qolishi iqtisodiy tebranishlar vaqtida ijtimoiy zaiflikni keltirib chiqaradi. Shu bois, daromad manbalarini diversifikatsiyalash — ya'ni aholining tadbirkorlik, investitsiya va mulkiy daromadlarini oshirishda soliq siyosatining o'rni beqiyosdir.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: **“Biz uchun asosiy maqsad — odamlarimizning daromadini oshirish, ularning sotib olish qobiliyatini kuchaytirishdir. Buning uchun tadbirkorlikka keng yo'l ochish, soliq yukini kamaytirish orqali aholini boy qilishimiz kerak”**. Darhaqiqat, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va “O'zbekiston – 2030” strategiyasida ham adolatli soliq tizimi orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash ustuvor yo'nalish etib belgilangan.

Tadqiqot muammosi. Amaliyotda aholi daromadlarini diversifikatsiyalash jarayonida soliq imtiyozlarining samaradorligi yetarli darajada emasligi kuzatilmoqda. Jismoniy shaxslarning passiv daromadlari (dividend, foizlar) va kichik tadbirkorlikdan olinadigan foydalari tarkibida soliq stavkalarining optimallashtirmaganligi aholini mablag'larni investitsiya qilishga undovchi fiskal rag'batlarning kamligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari. Mazkur tadqiqotning **maqsadi** — soliq siyosati vositalari orqali aholi daromadlarini diversifikatsiyalash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Ilmiy ahamiyati. Tadqiqot natijalari soliq siyosatining ijtimoiy funksiyasini kengaytirishga, aholining real daromadlarini oshirishga va mamlakatdagi umumiy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Soliq siyosati va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish iqtisodiy tafakkur tarixida markaziy o'rinlardan birini egallab kelgan. Ushbu masalani shunchaki raqamlar kurashi emas, balki inson farovonligi uchun kurash sifatida talqin qilish lozim. **Klassik nazariyalar va inson omili.** Iqtisodiyot fani asoschisi **Adam Smit** soliqqa tortishning mashhur to'rtta tamoyilini bayon etar ekan, soliqlarni insonning tadbirkorlik shijoatiga to'sqinlik qilmaydigan "adolatli ulush" sifatida ko'rgan. Uning fikricha, soliq tizimi shaffof bo'lsa, kishi o'z sarmoyasini turli sohalarga tikishdan qo'rqmaydi. Bu esa bugungi kundagi **daromadlar diversifikatsiyasi** tushunchasining tarixiy asosi hisoblanadi. **J.M. Keynes** esa masalaga "psixologik qonuniyat" nuqtai nazaridan yondashadi. Uning nazariyasiga ko'ra, soliq stavkalarining o'zgarishi aholining "jamg'arishga moyilligi"ni boshqaradi. Agar soliq siyosati oqilona bo'lsa, odamlarda nafaqat iste'mol, balki yangi daromad manbalarini (investitsiyalarni) yaratish uchun qo'shimcha resurs qoladi.

Zamonaviy yondashuvlar. Fransuz iqtisodchisi **Tom Piketti** o'zining zamonaviy tadqiqotlarida muhim bir muammoni — mehnat daromadi va kapital daromadi o'rtasidagi nomutanosiblikni o'rtaga tashlaydi. Pikettining mantiqiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, agar soliq tizimi mehnatni (ish haqini) haddan tashqari ko'p, kapitalni (dividend, ijara) esa kamroq soliqqa tortsa, bu aholining o'z daromad manbalarini o'zgartirishiga yoki boylikning ma'lum qo'llarda to'planishiga olib keladi. MDH davlatlari olimlaridan **I. Mayburov** va **V. Panskovlar** soliq siyosatini "ijtimoiy adolat" tarozisi sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, soliqlar aholining iqtisodiy xulq-atvorini "tarbiyalovchi" vositadir. Agar davlat qo'shimcha daromad manbalari (masalan, o'zini o'zi band qilish) uchun imtiyozlar bersa, aholi o'z-o'zidan diversifikatsiyaga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida soliq siyosati va aholi daromadlarining diversifikatsiyalashuv darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida majmuaviy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida quyidagi usullar qo'llanildi:

Tizimli va qiyosiy tahlil. O'zbekistondagi so'nggi yillardagi soliq islohotlari dinamikasi rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy ravishda o'rganildi. Bunda soliq stavkalarining pasayishi aholining iqtisodiy xulq-atvoriga qanday ta'sir ko'rsatishi mantiqiy tahlil qilindi.

Induksiya va deduksiya usullari. Jismoniy shaxslarning alohida daromad manbalari (ish haqi, dividend, tadbirkorlik foydasi) tahlil qilinib, ularning umumiy aholi farovonligidagi o'rni bo'yicha ilmiy xulosalar chiqarildi. Shuningdek, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun joriy etilgan soliq imtiyozlarining daromadlar tarkibini boyitishdagi samaradorligi induktiv usulda baholandi.

Statistik va ekonometrik modellashtirish. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Soliq qo'mitasining rasmiy ma'lumotlaridan foydalanildi. Soliq yukining kamayishi va aholi tomonidan qo'shimcha daromad manbalarini yaratish o'rtasidagi bog'liqlik korrelyatsiya-regressiya tahlili yordamida tekshirildi.

Iqtisodiy-matematik usul. Daromad manbalari diversifikatsiyalangan oilalarning iqtisodiy barqarorlik koeffitsiyenti faqat bir manbaga tayanuvchi xonadonlar ko'rsatkichlari bilan matematik tarzda solishtirildi. Bu esa soliq siyosatining nafaqat fiskal, balki ijtimoiy himoya funksiyasini ham ilmiy jihatdan isbotlash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot doirasida soliq siyosatidagi o'zgarishlarning aholi daromadlari tarkibiga ta'siri tahlil qilindi. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksi joriy etilishi bilan jismoniy shaxslarning daromad manbalarini diversifikatsiyalash uchun huquqiy va iqtisodiy zamin yaratildi. Ayniqsa, jismoniy

shaxslardan olinadigan daromad solig'ining (**JShDS**) 12 foizli yagona stavkada belgilanishi mehnat bozoridagi "yashirin" daromadlarni legallashtirish imkonini berdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, soliq imtiyozlari aholini qo'shimcha daromad manbalarini izlashga undovchi asosiy drayver hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2024-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan rasmiy ma'lumotlari ushbu tendensiyaning aniq ko'rsatib beradi:

O'zbekiston Respublikasida aholi umumiy daromadlarining tarkibiy ko'rinishi (2024-yil yakunlari bo'yicha)

1-jadval

Daromad manbalari nomi	Umumiy daromaddagi ulushi (%)	O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati (%)	Soliq rejimi ta'siri
Mehnat faoliyatidan olingan daromadlar (Ish haqi)	62,5%	114,8%	12% lik yagona stavka barqarorlikni ta'minlagan
Mustaqil ravishda band bo'lishdan olingan daromadlar	25,4%	118,2%	Imtiyozlar hisobiga eng yuqori o'sish
Transfertlar (Pensiya, nafaqa va b.)	10,8%	112,5%	Ijtimoiy himoya yo'nalishi
Mulkdan olingan daromadlar (Dividend, foiz, ijara)	1,3%	105,4%	Potensial yuqori, lekin diversifikatsiya past

Jadval tahlili: Statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aholi daromadlarining tarkibiy diversifikatsiyasida **mustaqil ravishda band bo'lishdan olingan daromadlar** (25,4%) eng yuqori o'sish sur'atiga (118,2%) ega bo'lgan. Bu ko'rsatkich o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun joriy etilgan imtiyozli soliq rejimi

aholini an'anaviy mehnat faoliyatidan tashqari qo'shimcha daromad manbalarini yaratishga samarali undayotganligidan dalolat beradi.

Biroq, **mulkdan olingan daromadlar** ulushining juda pastligi (1,3%) aholining investitsion faolligi va passiv daromadlar diversifikatsiyasi hali ham yetarli emasligini ko'rsatadi. Dividendlar bo'yicha 5 foizlik imtiyozli stavka mavjudligiga qaramay, mazkur yo'nalishdagi o'sish sur'ati (105,4%) boshqa daromad turlariga nisbatan pastroqdir. Bu holat soliq siyosatida nafaqat stavkalarni pasaytirish, balki investitsion daromadlarni diversifikatsiyalashni rag'batlantiruvchi yanada moslashuvchan fiskal mexanizmlarni qo'llash zarurligini asoslaydi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, soliq siyosati aholi daromadlarini diversifikatsiyalashda shunchaki fiskal vosita emas, balki xonadonlar moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi strategik drayver hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining optimallashtirilishi va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun joriy etilgan imtiyozlar aholi daromadlari tarkibida mustaqil tadbirkorlik ulushining 25,4 foizgacha o'sishiga xizmat qilgan. Biroq, statistik tahlillar mulkdan olinadigan daromadlar ulushining (1,3%) hamon pastligini ko'rsatmoqda, bu esa aholi jamg'armalarini investitsion aktivlarga yo'naltirishda soliq rag'batlaridan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligini isbotlaydi.

Shu munosabat bilan, aholi daromadlarini yanada diversifikatsiyalash maqsadida jismoniy shaxslarning uzoq muddatli investitsion daromadlarini soliqdan to'liq ozod qilish va "yashil iqtisodiyot" loyihalaridan olinadigan foydalar uchun qo'shimcha fiskal preferensiyalar berish maqsadga muvofiqdir. Bu kabi choralar nafaqat aholining real daromadlarini oshiradi, balki ularni tashqi iqtisodiy shoklarga nisbatan chidamliligini mustahkamlaydi. Mazkur tadqiqotning mantiqiy davomi sifatida kelajakda raqamli aktivlar va masofaviy mehnat bozoridan olinadigan daromadlarni soliqqa tortishning innovatsion mexanizmlarini o'rganish iqtisodiyot fani uchun istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1 O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2020. – 640 b.
- 2 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati: Statistik to'plam. – Toshkent, 2024. – 245 b.
- 3 Vahobov A.V., Jumayev N.X., Malikov T.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2021. – 512 b.
- 4 Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. – Cambridge: Harvard University Press, 2014. – 696 p.
- 5 Mayburov I.A. Nalogi i nalogoblojenie. Uchebnik. – Moskva: Yuniti-Dana, 2023. – 479 s.
- 6 Smith A. The Wealth of Nations. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776 (Reprinted 2021). – 520 p.
- 7 Ataniyazov J.X., Alimardonov E.D. O'zbekistonda aholi daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy jurnali. – Toshkent, 2022. – №4. – 12-20-betlar.
- 8 Saez E., Zucman G. The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay. – New York: W.W. Norton & Company, 2019. – 232 p.
- 9 Panskov V.G. Nalogi i nalogovaya sistema Rossiyskoy Federatsii. – Moskva: Yurayt, 2022. – 450 s.
- 10 Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. – London: Palgrave Macmillan, 1936 (Reprinted 2018). – 400 p.
- 11 O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent, 2023. – 88 b.
- 12 Jumayev N.X. O'zbekistonda soliq islohotlari va ularning aholi turmush darajasiga ta'siri // Moliya ilmiy jurnali. – Toshkent, 2023. – №2. – 45-53-betlar.